

VIRGIL TĂNASE'S DOUBLE IDENTITY

Oana Maria Neicu

PhD Student, University of Oradea

Abstract: Identity is a concept that cannot be defined because every definition represents a kind of identity. Virgil Tănase – as an exiled writer had to reinvent himself, to rebuild his own identity, to forget about the alterity for being able to regain himself as a writer. His personal Romanian unicity was reshaped taking into account the relationship between himself and the others in order to find a new Romanian-French identity. He keeps his old identity searching for his new one. This phenomenon includes issues as linguistic identity, new moral values or another cultural model that change the writer's personality. Past and present mingle to create an answer to a question – Who am I? Virgil Tănase finds the answer by writing his novels that have the power to free him of the outsider's anxiety. All the words become magical and the creation becomes an inner secure space that helps the writer returning to the old space of freedom. As a result, the exile turns into a destiny accepted by the writer who manages to transform his feelings into words, to know himself better and to become part of his new reality.

Keywords: identity, alterity, exile, creation, reality

Orice definiție este o identitate, iar identitatea însăși nu poate fi definită. (Gottlob Frege)

Scriitorii exilului românesc constituie o categorie aparte, din punct de vedere al relației identitate/alteritate, iar perceperea unui Celălalt cultural, lingvistic sau social poate fi uneori violentă. Reacțiile individuale față de noile paradigme existențiale sunt dintre cele mai diverse, mergând de la respingere până la adaptare. Fenomenul exilului afectează scriitorul, fapt lesne de observat în nucleul identității sale: procesul de creație. Sinele cultural este pus în fața unor provocări: o nouă limbă, noi obiceiuri, un nou tip de lector.

Reconstruirea se produce la două niveluri - individual și colectiv - ambele regăsimuse în discursul identitar. Pe lângă eforturile de păstrare a propriei identități, scriitorul exilat resimte și nevoia unui discurs de conservare a identității naționale. Recursul la memorie este o caracteristică universală a comunităților amenințate - „Identitatea este, într-o largă măsură, moștenire și memorie. Ea se sprijină pe valori și simboluri și mituri fondatoare.”¹ Discursul din exil face apel la tradiție și la istorie, solicitând toate tipurile de memorie (istorică, socială, autobiografică). Perceput de cele mai multe ori ca fiind o experiență trumantizantă, exilul devine alteori creator prin prisma sentimentelor puternice și contrastante pe care le trăiește scriitorul exilat, eliberându-se de acestea prin propria creație. Veridicitatea celor scrise este susținută tocmai de autenticitatea mesajului, chiar dacă este de multe ori îmbrăcat în straiile autoficțiunii. „Amestecul de senzații de eliberare cu dor, amintiri și regret sunt elementele care dau viață artei exilului.”²

¹Edmond Marc Lipiansky, *L'identité française.Representations, mythes, ideologies*, La Garenne-Colombes, 1991, p. 4, apud. Steluța Chefani-Pătrașcu, *Vasile Alecsandri și identitatea națională românească*, în vol. *Identități colective și identitate națională. Percepții asupra alterității în lumea medievală și modernă*, Editura Universității din București, 2000.

² Andreia Bucilă, *Exilul – transformare identitară?*, în *New York Magazine*, nr. 626, 8 iulie 2006, p. 15.

Într-un discurs despre paradoxul român, Sorin Alexandrescu vorbește despre *mitul identității*: geografia și istoria au plasat România între Europa centrală și Balcani, făcând din ea o insulă latină; despre *paradoxul apartenenței*: niciodată provinciile românești nu au fost supuse aceleiași influențe culturale. „a fi și a rămâne *Român* este marea temă a unei culturi. (...) Acest *mit al identității* a fost permanent prioritar față de orice altă problemă culturală sau ideologică.”³

Pentru un artist, pedeapsa cea mai grea este imposibilitatea exprimării, îngădirea libertății de creație. Perioada comunistă a aplicat tocmai aceeași pedeapsă tuturor scriitorilor care nu s-au supus noilor reguli. Drept urmare, pentru început, Virgil Tănase, împreună cu scriitorii oniriști, și-a creat *nișe existențiale*, trăind și scriind în subversivitate, iar mai apoi a ales calea exilului pentru a se elibera și a se regăsi ca scriitor. Încă de la început, condiția scriitorului Virgil Tănase este una deosebită, întrupând două ipostaze pe cât de diferite pe atât de asemănătoare, două condiții care se opun și se completează reciproc: cea de Sisif, care trudește în fața foii albe, în încercarea de a crea viață și eliberarea prin artă, adevărata ieșire din timp prin actul scrisului. Prin scris, imposibilul devine posibil, iar creatorul se autodepășește și pătrunde într-un univers al creației pure.

Trilogia exilului de Gabriel Pleșea trasează coordonatele exilului românesc, identificând trei momente de referință în parcursul celui care ajunge într-o nouă patrie: o etapă de început, necesară adaptării noii realități, etapa de recuperare profesională, pe parcursul căreia scriitorul se integrează lumii căreia îi aparține, afirmându-se ca artist creator și etapa în care se încearcă reîntoarcerea în țara de origine. Alteori, evadarea pe care o presupune exilul se transformă treptat într-o formă a noilor constrângeri, urmându-i aceeași necesitate de evadare care se va realiza prin creație, fiind singurul mijloc prin care artistul spune exact ceea ce gândește. Virgil Tănase simte acut scindarea între cele două dimensiuni – cea originară și cea a evadării, dimensiune în care reușește treptat să își regăsească starea originară, într-un spațiu al libertății.

Dar exilul înseamnă și o formă a cunoașterii și mai ales a autocunoașterii, o experiență deopotrivă intelectuală și emoțională, dominată de sentimente puternice și profunde precum frustrarea, dezrădăcinarea, anxietatea sau respingerea. În acest punct începe transformarea, reinventarea de sine, păstrând o legătură cu trecutul dar și cu prezentul exilului și cu viitorul integrării pentru că exilatul nu va fi asimilat, ci integrat noii realități. „Drama exilului devine o modalitate de acomodare cu o altă identitate. Această nouă identitate este de fapt identitatea originară, scăpată de vechile limite și influențată de integrarea exilatului într-o societate nouă.”⁴

Exilul reprezintă așadar o nouă probă în viața scriitorului onirist, dar devine treptat un destin asumat, o terapie prin care Virgil Tănase încearcă să se elibereze și să se desprindă de traumele trecutului. Ceea ce îi lipsea în propria țară era, întocmai ca multor alți scriitori contemporani, libertatea de exprimare, de creație, iar noua realitate presupune o recreare a identității prin recuperare și adaptare, prin raportarea la propriul eu și la celălalt, prin însușirea unei alte limbi și printr-un nou statut social. Identitatea iese la iveală în urma trăirilor și sentimentelor puternice, care evidențiază propriul și adevăratul eu. Acceptarea *adevărului vieții* sub orice formă s-ar găsi, nu face altceva decât să pună în lumină propria identitate, care pentru Virgil Tănase devine o permanentă căutare de sine într-un nou context social. Așadar, scriitorul s-a confruntat cu o problemă a identității (re)create în funcție de ceea ce trebuie să pară a fi. Dubla identitate a unui exilat apare în momentul în care i se cere

³ Sorin Alexandrescu, *Le paradoxe roumain*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii editată de Al. Zub, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 1996, pp. 11-20.

⁴ Andreia Bucilă, *art. cit.*

o anumită identitate diferită de propria identitate recreată - „În fața interdicțiilor care-i lovesc și a pericolelor care-i pândesc, scriitorii exilați desemnează o ambasadoare neobișnuită, însărcinată să-i reprezinte - opera de artă.”⁵ Această operă de artă îi va contura identitatea lui Virgil Tănase nu doar în mediul adoptiv, ci și în patrie, unde va fi receptat tocmai prin ceea ce creează, redobândindu-și identitatea de creator, refuzată în propria țară.

Noua realitate implică problema identității – cea de scriitor, cea lingvistică și cea de disident. Ca orice alt scriitor al exilului, Virgil Tănase a luptat pentru a se reinventa, pentru a-și reconstrui o nouă identitate. Gottlob Frege a afirmat încă din 1894 că *identitatea* nu se poate defini „pentru că orice definiție este o identitate, identitatea însăși nu poate fi definită.”⁶ Identitatea se raportează la existența în timp și presupune o *unitate* calitativă: *aceiași* se opune *diferitului*. Opusă noțiunii de *identitate* este *alteritatea* (fie a unui obiect care este altul decât subiectul, fie a unui subiect care își este propriul subiect – un *alt eu*). În planul logicii, identitatea și alteritatea se exclud reciproc. Platon, însă, a subliniat alteritatea la nivel concret: lucrurile sunt aceleași și altele, deci se poate vorbi de includerea reciprocă a celor două noțiuni. Dacă identitatea ar fi pură, totul ar fi indistinct, iar dacă alteritatea ar fi pură, totul ar fi dispersat. Așadar, *alteritatea* și *identitatea* sunt termeni relativi, intrând în compoziția unui *tot*, a unei lumi diferențiate, a unui univers, însă *în proporții diferite*.⁷ În termenii psihologiei sociale, identitatea se află la frontiera dintre individual și colectiv, dintre persoane și grupurile lor de apartenență. Individul își dezvoltă unicitatea personală în grupul de apartenență (*in-group*), iar identitatea socială se va contura în cadrul grupului exterior (*out-group*).

Virgil Tănase și-a transformat unicitatea românească pentru a-și găsi o nouă identitate româno-franceză, înfruntându-se cu o nouă identitate lingvistică, cu noi valori și cu un nou model cultural. Clasificarea indivizilor după caracteristicile identitare poartă numele de *fenomen al atribuirii*, potrivit căruia există o *autoidentitate* (ce cred *eu* că sunt) și cu o *heteroidentitate* (ce cred *ceilalți* că sunt). „Identitatea (și identificarea) ca realitate psihosocială este nemijlocit legată, de problema sinelui,(...) noi tindem și la o conservare a unității sinelui în fața presiunilor, la ceea ce se numește *păstrarea identității de sine*.”⁸ Problema identității implică și conceptul de *caracter național*, astfel că între identitatea etnică și cea culturală nu se poate pune semnul egalității. Drept urmare, apare un alt termen care presupune confruntarea, în concepția despre sine, a identității etnice inițiale cu intrarea într-o altă cultură – aculturația. „Revederea trecutului personal și formularea lui implică un permanent dialog și negociere cu *celălalt* imaginar și cu eul propriu.”⁹

Studierea unui scriitor al exilului și opera sa implică astfel problema aculturației. Considerată, inițial, de antropologi, un fenomen de cultură, aculturația include mai multe paliere: situația de minoritate lingvistică, structura pluriethnică și pluriculturală, reierarhizarea valorilor, modificări comportamentale, dorința de a avea relații interculturale (sau negarea acestora), menținerea și dezvoltarea distincției etnice, integrarea, asimilarea sau segregarea. Felul în care individul își privește și își acceptă propriul trecut depinde în mare măsură de concepția despre sine. Prezentul este un punct de referință. Integrarea coerentă a experiențelor în narațiunea despre propriul trecut poate fi un indice al adaptării la eul actual. Virgil Tănase s-a aflat într-o permanentă căutare identitară pe care a sperat să o rezolve prin scris. Zbuciumul interior se liniștește după găsirea unui răspuns, prin intermediul scrisului la

⁵Mircea Angheliescu, *Despre exilul literar*, în 22, nr. 724, ianuarie 2004.

⁶*Encyclopaedia Universalis*, France, 1990, corpus 11, p. 896.

⁷*Ibidem*, corpus Index, p. 115.

⁸Petru Iluț, *Sinele și cunoașterea lui. Teme actuale de psihosociologie*, Iași, Polirom, 2001, p. 15.

⁹*Ibidem*, p. 207.

Întrebarea *Cine sunt eu?* ale cărei răspunsuri se regăsec în paginile cărții *Leapșa pe murite*. De aceea, „literatura, ca practică spirituală, devine în cazul exilatului un univers interior vital și securizant”¹⁰ unde se realizează întoarcerea la un timp originar, un loc al libertății totale și al regăsirii.

Fenomenologia dublei identități presupune o renunțare provizorie la identitatea din cultura părăsită și o luptă împotriva marginalizării noii identități. Andreea Deciu susține că un scriitor din exil călătorește permanent între două lumi, încercând să le remodeleze una în termenii celeilalte, *vindecându-se* trauma desprinderii de lumea originară în momentul în care acceptă *bilingvismul ca perspectivă duală*. „Emigranții devin astfel protagoniștii unei marginalități creatoare. La intersecția, inevitabilă, *autor - narator - personaj* vom găsi un model de identitate.”¹¹

Opera lui Virgil Tănase are puterea de a-și elibera creatorul și de a-i reda identitatea. Toate cuvintele primesc valențe magice, iar creația devine un spațiu sigur, al libertății totale pe care Carl Gustav Jung îl numește personalitatea numărul 2. Scriitorul se află într-o continuă căutare de sine și recompunere a identității, căutând o poartă prin care să pătrundă în adâncul psihicului, unde s-ar putea regăsi Așadar, eul creator devine cel dominat, creația fiind pusă mereu pe primul loc chiar și în viața de zi cu zi. De fapt, el trăiește prin scris, actul creației devine un mod de viață, o necesitate a artistului deoarece „literatura, ca toate artele, cere o angajare sută la sută.”¹² Creația este de fapt o reprezentare proprie a realității, și nu realitatea însăși, o proiectare a acesteia în psihicul scriitorului, redată prin scris ca o scenă pe care aceste proiecții se derulează sub ochii noștri, în calitate de lectori.

Treptat, scriitorul reușește să recreeze o identitate fragmentată: identitatea artistică, negată în România prinde contur în Franța prin publicarea cărților pe care le scrie, apelând mereu la fondul oniric, trecându-le prin filtrul autoficțiunii. De fapt, identitatea asumată a lui Virgil Tănase este cea de artist, cea de creator, fără a ține cont de barierele etnice sau lingvistice, creându-și o identitate aparte, undeva în afara timpului și a barierelor spațiale. Scriitorul își transformă sentimentele în cuvinte cu scopul de a se (re)cunoaște și a se integra noii realități, astfel că dobândește capacitatea de a ignora alteritatea, de a se întoarce spre sine. Din punctul de vedere al socialului, existența umană este *singurătate*, iar societatea reprezintă o sumă de relații interindividuale - „mulțimea, ceilalți, colectivitatea, societatea – adică: *nimeni anume*.”¹³

Păstrarea identității lingvistice este echivalentă cu lupta împotriva destabilizării identitare. Dacă alteritatea (lingvistică) este un fapt acceptat și asimilat, mai rămâne căutarea unui context (ficțional) favorabil pentru definirea unei noi identități. Apare astfel întrebarea dacă există un model narativ identitar, caracteristic exilaților deoarece aceștia reprezintă niște „făpturi cu două identități, una pe care le-o impune lumea pe care au ales-o, și alta la care nu vor să renunțe.”¹⁴

Avem nevoie de un model ficțional pentru a ne înțelege viața, care este o poveste incompletă - afirmă Paul Ricoeur¹⁵ - a căutării de sine prin ficțiune. De aceea, în romanele lui Virgil Tănase autobiografia se împletește armonios cu ficțiunea, dând naștere unor scrieri aflate uneori la granița dintre poezie și proză, debordând de vise create, evenimente personale

¹⁰Mihai Cimpoi, *(Post)fețele exilului*, în *Revista Sud-Est*, nr. 46, aprilie 2001.

¹¹Ibidem, pp. 57-58.

¹²Gabriela Melinescu *Jurnal suedez*, vol. II, București, Editura Polirom, 2003, p. 53.

¹³José Ortega y Gasset, *Omul și mulțimea*, trad. Sorin Mărculescu, București, Humanitas, 2001, p. 10.

¹⁴Andreea Deciu, *Nostalgiile identității*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 46.

¹⁵Paul Ricoeur, *Soi-même comme un autre*, apud. Andreea Deciu, *Nostalgiile identității*, Cluj Napoca, Editura Dacia, p. 6.

și exterioare. Această eliberare a memoriei este rezultatul efortului de a trăi concomitent în două culturi diferite, folosind două limbi distincte, dând naștere unei tensiuni existențiale care își găsește alinare doar în scris.

În concluzie, memoria și ficțiunea devin două dimensiuni ale aceleiași existențe, un destin al unui artist, care dobândește în exil capacitatea de a-și crea propriul univers în care să evadeze, folosind o limbă interioară proprie, luptându-se cu prejudecățile și cu propriul sine. Amintirile trec în sfera autoficțiunii, ficțiunea invadează realitatea, iar exilul devine *un acasă printre străini*.

BIBLIOGRAPHY

- Alexandrescu, Sorin, *Le paradoxe roumain*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza.
- Anghelescu, Mircea, *Despre exilul literar*, în 22, nr. 724, ianuarie 2004.
- Behring, Eva, *Scriitori români din exil: 1945 -1989*, București, Editura Fundației Culturale Românești, 2001.
- Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 1997.
- Boia, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, trad. Tatiana Mochi, București, Editura Humanitas, 2000.
- Bucilă, Andreea, *Exilul – transformare identitară?*, în *New York Magazine*, nr. 626, 8 iulie 2006.
- Cârjan, Dan, *În marginea literaturii*, în *Observator cultural*, nr. 473, mai 2009.
- Chefani-Pătrașcu, Steluța, *Vasile Alecsandri și identitatea națională românească*, în vol. *Identități colective și identitate națională. Percepții asupra alterității în lumea medievală și modernă*, Editura Universității din București, 2000.
- Cimpoi, Mihai, *(Post)fețele exilului*, în *Revista Sud-Est*, nr. 46, aprilie 2001.
- Coșeriu, Eugeniu, *Alteritate, toleranță și masochism* în *Revista de Lingvistică și Știință Literară*, nr. 3, 1997.
- Deciu, Andreia, *Nostalgiile identității*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 2001.
- Doinaș, Augustin Ștefan, *Eu și celălalt*, în *Secolul 21*, nr. 1, 2002.
- Doinaș, Augustin Ștefan, *Fragmente despre alteritate*, în *Secolul 21*, nr. 7, 2002.
- *Encyclopaedia Universalis*, France, 1990, corpus 11.
- Gaset y Ortega, José, *Omul și mulțimea*, trad. Sorin Mărculescu, București, Humanitas, 2001.
- Iluț, Petru, *Sinele și cunoașterea lui. Teme actuale de psihosociologie*, Iași, Polirom, 2001.
- Jung, C. G., *Amintiri, vise, reflecții*, trad. Daniela Ștefănescu, București, Humanitas, 1996.
- Lorenzi-Cioldi, Fabio; Doise, Willem, *Relațiile între grupuri: Identitate socială și identitate personală*, în vol. *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, coord. Adrian Neculau, Iași, Polirom, 1996.
- Melinescu, Gabriela *Jurnal suedez, vol. II*, București, Editura Polirom, 2003.
- Pleșea, Gabriel, *Trilogia exilului*, București, Saeculum, 2002.
- Tănase, Virgil, *Leapșa pe murite*, Adevărul Holding, București, 2011
- Todorov, Tzvetan, *Cucerirea Americii. Problema Celuilalt*, trad. Magda Jeanrenaud, Institutul European, Iași, 1994.